

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Кієво-Могилянська академія”
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь – бакалавр

“ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ/ HUMAN TRAFFICKING IN
UKAINE AND IN THE WOLD”

Студент 4-го року навчання,
Спеціальності 231 Соціальна робота
Аліта Микола Андрійович

Керівниця: Дума Л.П.,
Старший викладач Школи
соціальної роботи

Рецензент/ка _____

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»
Секретар ЕК _____
«_____» _____ 2023р

Київ - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЯ	5
РОЗДІЛ 2. «АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ».....	6
2.1.Поняття, масштаби та групи ризику торгівлі людьми.....	6
2.2.Причини та наслідки потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.....	9
2.3.Етапи торгівлі людьми	133
2.4.Виявлення постраждалих від торгівлі людьми, основні індикатори	166
2.5.Результати первинного опитування осіб, що ймовірно постраждали від торгівлі людьми.....	Помилка! Закладку не визначено.0
2.6.Аналіз основних потреб та проблем постраждалих від торгівлі людьми	266
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	300
ДОДАТКИ.....	333
Додаток А.....	333

ВСТУП

З усіх порушень прав людини, на яких зосереджена міжнародна спільнота, торгівлю людьми нерідко називають найжорстокішою. Торгівля людьми може відбуватися як на міжнародному рівні, так і всередині країни. Такі фактори, як збільшення міграції населення, мобільність робочої сили, зростання безробіття та збільшення використання інтернет-ресурсів та соціальних мереж людьми також сприяють поширенню цього явища. Це практично не контролюється з юридичної точки зору і часто використовується в корисливих, навіть злочинних цілях.

Механізми торгівлі людьми включають вербування, викрадення, транспортування, приховування, доставку, продаж чи купівлю людей за допомогою різних засобів, таких як примус, застосування сили, обман чи шантаж, що наближає людей до ситуацій рабства, примусової проституції, домашньої роботи, примусової праці чи боргової кабали.

Запобігання торгівлі людьми відбувається у декількох основних напрямках. Одна з них - протидія злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми, шляхом виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочини, пов'язані з торгівлею людьми, і їх виконавців, а також розробка системи поновлення прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Другий напрямок - надання підтримки та захист тих, хто постраждали від торгівлі людьми.

У всьому світі торгівля людьми вважається одним із найтяжчих злочинів проти людства. На сьогоднішній день, незважаючи на всі заходи, вжиті міжнародними та державними органами, центральними та місцевими адміністративними та законодавчими органами щодо протидії торгівлі людьми, ця проблема в Україні та світі, на жаль, залишається.

Актуальність проблеми підтверджується статистичними даними Міністерства соціальної політики України станом на 2022 рік, де кількість осіб, яким був офіційно встановлений статус постраждалих від торгівлі

людьми, становив 874 особи, показник кількості злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми – 1542 скоєних злочини і відповідно 1343 особи потерпіли від подібних злочинів.

Багато вітчизняних та зарубіжних вчених займалися вивченням причин та динаміки торгівлі людьми в Україні та світі. Серед зарубіжних вчених варто відзначити наукові надбання в досліджуваній галузі Р.Сімпсона, С.Хепбурна, К.Сілка, К.Маккаба, Д.Пікареллі, К.Парента та К.Брюкєрта.

Вивченням питання торгівлі людьми в Україні та світі займалися й вітчизняні вчені, серед яких називають праці Г.Мелкова, В.Куца, К.Левченка, В.Соболева, О.Калашника, І.Шваба, О.Краєвської, Н.Лукача та інших.

Об'єкт дослідження –торгівля людьми.

Предмет дослідження – фактори вразливості щодо торгівлі людьми, потреби та проблеми осіб, постраждалих від торгівлі людьми, інструменти виявлення випадків.

Мета дослідження – охарактеризувати торгівлю людьми.

Відповідно до сформульованої мети необхідно виконати наступні завдання дослідження:

- 1) охарактеризувати поняття та фактори вразливості щодо торгівлі людьми;
- 2) проаналізувати причини та етапи торгівлі людьми;
- 3) проаналізувати основні потреби та проблеми постраждалих від торгівлі людьми;
- 4) описати інструменти виявлення випадків торгівлі людьми.

Теоретичною базою дослідження є науково-методична література зарубіжних та вітчизняних вчених з питань протидії торгівлі людьми в Україні та світі.

Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 34 сторінки.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЯ

Для підбору інформації переважно використовувалися пошукові системи Google і Microsoft Edge, оскільки вони загальновідомі, зручні та звичні. Пошукові фрази включали, але не обмежувались наступними: торгівля людьми, проблема торгівлі людьми, протидія торгівлі людьми, ознаки торгівлі людьми, торгівля людьми (приклади), human trafficking, торгівля людьми (законодавство), етапи і наслідки торгівлі людьми, особи, які постраждали від торгівлі людьми.

В базах даних було виявлено більше 60 публікацій.

До уваги були взяті джерела, опубліковані в період з 2004 по 2017 рік.

Дані джерела стосуються визначення поняття торгівлі людьми, етапів, причин та наслідків потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, потреб постраждалих від торгівлі людьми, виявлення постраждалих осіб тощо.

Проаналізовано публікацій: 35 (нормативні документи, наукові статті та посібники).

Кількість вибраних повнотекстових публікацій: 23.

Кількість публікацій, включених в якісний аналіз (вивчені та описані в другому розділі): 23.

Головними критерієм пошуку були: відповідність темі дослідження, актуальність та структурованість викладення матеріалу.

РОЗДІЛ 2. «АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ»

2.1. Поняття, масштаби та групи ризику торгівлі людьми

Торгівля людьми в сучасному світі є одним із найжорстокіших і найпоширеніших порушень прав і свобод людини. Повага, свобода, фізична цілісність, свобода пересування, вільний вибір місця проживання та іноді право на життя стають порушеними в результаті злочинних дій у сфері торгівлі людьми.

Торгівля людьми становить серйозну соціальну загрозу для жінок, чоловіків і дітей, які зазнають жебрацтва, сексуальної експлуатації та інших протиправних дій, що принижують честь і гідність особи. Торговля людьми включає погрози, застосування сили або будь-яку іншу форму примусу, викрадення, шахрайство, обман, зловживання владою або вразливістю, підкуп, оплату, отримання або контроль особи за згодою іншої особи.

Експлуатація включає, як мінімум, проституцію або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або практику, подібну до рабства чи експлуатацію іншої особи для видалення органів. Торговля людьми є однією з найбільш швидкозростаючих сфер злочинної діяльності [6].

Внаслідок бурхливих суспільних процесів все частіше фіксуються випадки торгівлі людьми, адже вона приносила мільйонні прибутки та поступово замінювала торгівлю зброєю та наркотиками. Торговля людьми стала суттєвою проблемою і в Україні, оскільки безробіття періодично зростає, водночас фінансування програм соціального захисту знижується, що призводить до зубожіння значної частки населення. Громадяни з низьким рівнем життя змушені шукати роботу за кордоном на нелегальних умовах без знання місцевих законів, мови та без відповідної кваліфікації, стаючи групою ризику. Тому торгівля людьми становить серйозну небезпеку для суспільства.

У літературі наголошено, що негативний вплив цього явища призводить до руйнування моральності суспільства, погіршення та відчуження людей, втрати сімейних стосунків, небезпечного «звикання» до негативних явищ, появи депресивних синдромів і суїцидальних нахилів, зростання агресії та жорстокості.

Основними проявами торгівлі людьми прийнято вважати залучення до примусової праці, жебрацтва, сексуальну експлуатацію, залучення до торгівлі наркотиками тощо.

Термін «торгівля людьми» сьогодні використовується доволі широко. Торговці людьми – це ті, хто займається злочинною діяльністю: вербувальники, співробітники кадрових агентств, транспортні компанії та кур'єри, продавці, які заманюють своїх жертв брехливими обіцянками.

Тож торгівля людьми є незаконною та визнана злочином, заснованим на насильстві проти людей. Комісія ООН з питань міжнародної злочинності вважає торгівлю людьми третьою за величиною організованою злочинністю після торгівлі незаконними наркотиками та зброєю. За оцінками комісії, річний прибуток транснаціональної компанії становить 12 мільярдів доларів США. Згідно з новими дослідженнями Міжнародної організації з міграції, частка чоловіків, які постраждали від трудової експлуатації в Україні, до 2022 року зросла і тепер перевищує 50%, тоді як у 2000-2010 роках сексуальна експлуатація була в авангарді торгівлі людьми. На сьогодні більшість людей, котрі постраждали від торгівлі людьми, стали об'єктом торгівлі під час пошуку роботи та трудової експлуатації за кордоном [1].

Вважається, що від торгівлі людьми може постраждати кожен, незалежно від статі чи віку. Згідно з соціологічними дослідженнями, близько 10% населення України в більшій чи меншій мірі стикаються з випадками торгівлі людьми. Особами, які постраждали від торгівлі людьми, часто є діти та жінки. Така ситуація спричинена багатьма факторами, наприклад, гендерною дискримінацією.

Торгівля людьми - це незаконна діяльність, коли люди купують, продають, перевозять або експлуатують особу чи групу осіб з метою отримання економічної вигоди. Це може включати примусову працю, сексуальну експлуатацію, організацію шлюбів з примусовими умовами або інші форми використання.

Торгівля людиною є серйозною проблемою, що стосується країн всього світу. Постраждати від торгівлі можуть жінки, діти, а також чоловіки, які часто працюють у сферах з низькою оплатою праці, де немає потреби у спеціальній кваліфікації працівників (йдеться про будівництво, сільське господарство, низькокваліфіковану роботу у ресторанному та готельному бізнесі).

Фахівці наполягають - щоб боротися з торгівлею людьми, необхідно займатися превентивною роботою, виявленням та порятунком постраждалих, а також проводити правові дії проти злочинців. Крім того, важливо розвивати свідомість про торгівлю людьми та розуміння її наслідків для суспільства в цілому.

Україна прийняла ряд заходів для боротьби з цією проблемою, таких як створення національної готовності до боротьби з торгівлею людьми, зміцнення правової бази, сприяння збільшенню обізнаності громадськості та розробка національної стратегії боротьби з торгівлею людьми на 2020-2023 роки.

Проте, не зважаючи на ці заходи, торгівля людьми продовжує залишатися серйозною проблемою в Україні. Багато випадків залишаються невиявленими, тому що люди бояться відкрито зізнатися в тому, що з ними сталося, оскільки відчують себе винними за свої необдумані раніше рішення, що спричинили потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

Отже, хоча Україна проводить заходи щодо боротьби з торгівлею людьми, є потреба в подальших зусиллях та підтримці для забезпечення ефективного реагування на цю проблему.

2.2. Причини та наслідки потрапляння в ситуацію торгівлі людьми

Причин для торгівлі людьми багато: їх називають складними і взаємозалежними. Якщо розглядати торгівлю людьми як глобальний ринок, жертви торгівлі людьми є пропозицією, а корумповані роботодавці чи сексуальні експлуататори – попитом. Підґрунтя для торгівлі людьми включає бідність, спокусу кращого життя за кордоном, слабкі соціально-економічні структури, безробіття, організовану злочинність, насильство щодо жінок і дітей, дискримінацію, державну корупцію, політику та багато інших чинників, у тому числі, нестабільність і збройні конфлікти.

Зростання секс-індустрії та попит на експлуаторську працю викликають зростаючу потребу в торгівлі людьми, включно з конфліктами. Завдяки зростанню інформаційних технологій і доступу до Інтернету секс-туризм і дитяча порнографія стали добре відомими передумовами торгівлі людьми у всьому світі. Торгівлі людьми також сприяє глобальний попит на дешеву та нелегальну робочу силу.

Відмічено, що бідність і відсутність економічних можливостей роблять кожного потенційною жертвою торговців людьми, пов'язаних з міжнародними злочинними угрупованнями. Жінки та діти особливо вразливі як потенційні жертви секс-індустрії, але торгівля людьми не обмежується лише сексуальною експлуатацією. Все більш поширеною формою експлуатації є примусова вагітність, або перешкоджання волі жінки, особливо в результаті примусового штучного запліднення. Використання чоловіків і дітей у військових конфліктах і залучення дітей до злочинної діяльності теж названо серйозною проблемою останніх років [17].

Зовнішні умови торгівлі людьми включають [22]:

1. Неefективні системи боротьби з торгівлею людьми в усьому світі (відкриті кордони, легкі подорожі, суперечливі міжнародні правові рамки захисту);

2. Відсутність механізмів забезпечення виконання правових положень, корумповані інституції, відповідальні за моніторинг дотримання закону, конфлікти між національною імміграційною політикою та реаліями ринку праці, лояльні закони в багатьох країнах світу, проституція, міжнародні злочинні угруповання, які формують міжнародну неформальну економіку;
3. Економічна вигода, безкарність злочинів, мінімізація ризику негативних наслідків для торговців людьми, відсутність справедливості для жертв і потенційних жертв, можливість торговців людьми маніпулювати безкарністю;
4. Пропозиція, наявність вразливих груп (через бідність та економічну нерівність між країнами та регіонами, обмеження внутрішньої зайнятості, наявність війни чи збройного конфлікту, відсутність реєстрації народження, правового статусу та громадянства населення, особливо етнічних меншин).

Внутрішні фактори щодо розвитку та поширення торгівлі людьми [13]:

1. Високий рівень безробіття в країні, обмежені можливості працевлаштування, низькі матеріальні доходи та рівень життя більшості, переважно молоді, несприятливі умови життя, низький рівень матеріального забезпечення;
2. Соціальні проблеми (низький рівень життя через багатодітність, розлучення, складні сімейні стосунки, відсутність батьківського піклування про дітей, наявність насильства в сім'ї, авторитарна поведінка батьків, часто жорстоке поводження чи нехтування членами сім'ї);
3. Відсутність фінансової підтримки з боку членів сім'ї, переїзд сім'ї за кордон, алкоголізм, вживання наркотичних речовин, злочинна поведінка, низький рівень освіти, низькі професійні здібності, порушення емоційного контакту з членами сім'ї, гендерно-рольового

виховання, несформованість позитивного Я-образу, сімейних цінностей, відсутність стійких моральних засад, прагнення до самоствердження за рахунок інших, кризова ситуація, в якій люди усвідомлюють, що криза є, погіршення психічного здоров'я людей;

4. Недостатня поінформованість громадян України про можливості працевлаштування та виїзду за кордон та їх наслідки, багатообіцяюча реклама та «ажіотаж» у ЗМІ, низька поінформованість про права людини, суспільні стереотипи щодо освіти;
5. Законодавство (відсутність належної системи захисту потерпілих, недостатній захист громадян України від «торгівців людьми» в Україні та за кордоном, недостатні санкції проти злочинців).

Відмічено - якщо безробіття було основною причиною п'ять-вісім років тому, то сьогоднішня бідність спричинена не самим безробіттям, а дуже низькими порогами заробітної плати, навіть для висококласних робіт, які наближаються до бідності.

Наслідки від торгівлі людьми можуть бути надзвичайно серйозними та травматичними як для самої людини, так і для суспільства загалом. Деякі з них наведені нижче:

1. Фізичні та психологічні травми: постраждали від торгівлі людьми зазнають фізичних та психологічних травм, таких як насильство, зґвалтування, жорстоке поводження, примусова проституція, праця на примусових умовах тощо. Це може призвести до тяжких наслідків, таких як тривожність, депресія, посттравматичний стресовий розлад, суїцидальні думки тощо.
2. Втрата свободи та контролю: такі люди фактично втрачають свободу та контроль над своїм життям. Вони можуть бути примушені змінити місце проживання, працювати на примусових умовах, не мати доступу до медичної допомоги та інших основних потреб.

3. Руйнування сімей: торгівля людьми може вплинути на більшу кількість осіб, крім самої постраждалої особи, так як вона може призвести до розриву сімей та близьких відносин. Це може мати подальший вплив на здоров'я та добробут сімей та спільнот.
4. Поширення злочинності та корупції: торгівля людьми є злочином, який часто пов'язаний зі злочинними мережами та корупцією. Це може підірвати законність та порядок у суспільстві, а також призвести до поширення інших видів злочинності.

Тож до основних факторів, що обумовлюють вразливість людей до торгівлі людьми, відносять [18]:

1. Соціальний статус - люди, які мають менший соціальний статус, можуть бути більш вразливими до торгівлі людьми;
2. Економічна нестабільність - люди, які живуть у регіонах з високим рівнем економічної нестабільності, можуть бути більш вразливими до торгівлі людьми через брак робочих місць та можливостей щодо заробітку грошей;
3. Національне походження - представники національних меншин, особливо ті, хто мають обмежені права або доступ до освіти та медичної допомоги, можуть бути більш вразливими до торгівлі людьми;
4. Стать та вік - жінки та діти традиційно є основними потенційними постраждалими від торгівлі людьми;
5. Особисті властивості - люди, які перебувають у складних особистих обставинах, таких як бідність, наркотична залежність мають більший ризик потрапити в ситуацію торгівлі людьми;
6. Рівень освіченості - люди з низьким рівнем освіти можуть менше усвідомлювати ризики та бути більш вразливими до цього виду злочинності;

7. Місце проживання - люди, які проживають у зоні з високим рівнем злочинності або на міжнародних кордонах, можуть бути більш вразливими до торгівлі людьми.

2.3.Етапи торгівлі людьми

Торгівля людьми – це складний багатоетапний процес, кожен з яких передбачає певні дії. Основна мета – зробити людей повністю залежними від торговців. Основна мета – експлуатація окремої особи чи групи осіб у певній сфері діяльності, до якої вони були завербованими. В загальному, схему торгівлі людьми представляють таким чином:

Рис.1.1.Схема залучення в торгівлю людьми

Вербування є першим етапом торгівлі людьми. Ознакою вербування є повний або частковий обман потенційних жертв. Наприклад, у першому випадку людині обіцяють, що вона буде працювати в певній сфері, а потім її змушують зайнятися іншою діяльністю, тоді як у другому випадку, навіть

якщо вона знає, що буде робити, і країну призначення, вона все одно буде обманутою.

Дослідження проблеми торгівлі людьми також показують, що вербувальники зараз працюють у сільській місцевості та малих містах. Працевлаштуватися там важко, а рівень життя є досить низьким. Рекрутери стали більше покладатися на особисті знайомства та стосунки.

Торгівля людьми зазвичай передбачає будь-яке переміщення людини, не обов'язково через національні кордони. Злочинці ізолюють людей від оточення, родини та друзів, а також утримують їх у місцях, які вони можуть контролювати. Під час транскордонної торгівлі людьми в'їзд до країни призначення може бути відкритим чи прихованим, примусовим чи добровільним, законним чи незаконним.

Наступним етапом цього процесу є передача людини іншому агенту злочинного ланцюга. Далі людина вже перебуває під контролем іншої особи. Продаж - наступний етап в схемі торгівлі людьми. Експлуатація є кінцевою фазою злочину.

Стаття 149 Кримінального кодексу України до проявів торгівлі та незаконної експлуатації людини відносить будь-яку форму сексуальної експлуатації, використання в секс-торгівлі, примусової праці чи примусового надання послуг, участь у рабстві чи звичаях, подібних до рабства, кріпацтво, боргову кабалу тощо, вилучення органів, експерименти без згоди, комерційне усиновлення, примусову вагітність, участь у злочинній діяльності, участь у збройних конфліктах тощо. Відсутні точні дані про те, скільки постраждалих від торгівлі людьми зазнають тієї чи іншої форми експлуатації, але вважається, що найбільш поширеною є трудова, сексуальна та змішана експлуатація [1].

Для того, аби зменшити відсоток випадків торгівлі людьми, на думку фахівців, необхідно запровадити наступні заходи з протидії цьому явищу [29]:

1. Підвищення рівня освіти та свідомості громадськості. Важливо вести просвітницьку роботу та інформувати громадськість про ризики, пов'язані з торгівлею людьми, та про те, як запобігти цьому злочину.
2. Зміцнення законодавства. Держави повинні приймати та змінювати нормативні документи, пов'язані з протидією торгівлі людьми, та налагоджувати ефективну систему правосуддя.
3. Забезпечення захисту осіб, постраждалих від торгівлі. Держави повинні забезпечити захист та допомогу таким людям. Для цього необхідно створити механізми захисту прав таких людей, а також надати їм доступ до вільного звернення у відповідні інстанції з метою отримання психологічної, матеріальної чи іншої допомоги.
4. Створення робочих місць та підтримка економіки. Торгівля людьми часто стає можливою саме через економічні труднощі. Тому важливо створювати нові робочі місця та підтримувати економіку, щоб люди мали можливість гідно заробляти й не стикатися з економічними труднощами, що можуть призвести до потрапляння у ситуацію торгівлі людьми.
5. Міжнародне співробітництво. Торгівля людьми є міжнародною проблемою, тому потрібно налагодити співпрацю між країнами та організувати систему контролю та покарання за вивіз громадян за межі держави.

Торгівля людьми залишається величезною проблемою нашого часу. І це є стимулом шукати шляхи, як вберегти себе та близьких від цієї небезпеки. Діти є особливо вразливими, але допоки батьки уважні до їх життя, небезпеку можна зменшити. Для батьків це є стимулом будувати стосунки з дітьми на основі довіри, аби ті не мали подвійного життя чи небезпечних товаришів.

2.4.Виявлення постраждалих від торгівлі людьми, основні індикатори

Особу, котра ймовірно постраждала від торгівлі людьми, можна ідентифікувати за близьким оточенням з кола друзів, родичів, знайомих, сусідів - знайомі можуть безпосередньо помітити певні зміни в поведінці особи. Особливо це стосується дітей (за умови, що їхні батьки не причетні до торгівлі людьми).

Зазначено, що під час ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми необхідно враховувати гендерні аспекти. Умови, в яких проживають люди у ситуації експлуатації, можуть бути надзвичайно руйнівними та інтимними, особливо коли йдеться про сексуальну експлуатацію. Крім того, відсутність підготовлених фахівців обмежує право постраждалих на вибір відповідного спеціаліста для співбесіди або реабілітації [19].

У більшості випадків виявлення постраждалих осіб здійснюється безпосередньо фахівцями. Люди, які пережили торгівлю, рідко звертаються по допомогу через свій особливий психоемоційний стан, а у випадку дітей – через втрату довіри до дорослих. За даними міжнародних експертів, близько 65 % випадків торгівлі людьми в усьому світі не ідентифіковані.

До основних причин відносять [29]:

- страх перед «іншими» дорослими;
- страх бути покараним за порушення законів країни, в якій вони перебувають (наприклад, нелегальний перетин кордону або перебування в країні протягом тривалого часу без документів);
- страх помсти з боку правопорушника (правопорушник або деякі з них, які перебувають на волі, можуть помститися жертві чи її родині);
- страх бути засудженим іншими або близькими;
- недовіра до державних інституцій;
- слабка професійна відданість (або відсутність відповідних знань і навичок) працівників національних структур, залучених до

ідентифікації (регулярна плинність персоналу, скорочення персоналу, що призводить до браку підготовлених фахівців);

- відсутність єдиного чіткого стандарту, який би регулював діяльність фахівців при визначенні та присвоєнні відповідного статусу (ці стандарти ще не встановлені на законодавчому рівні).

Відповідно до законодавства України ідентифікація осіб, постраждалих від торгівлі людьми – це виявлення відомостей про те, що конкретна фізична особа потрапила у ситуацію торгівлі людьми.

Наголошено - щоб зрозуміти, чи є підстави вважати особу постраждалою від торгівлі людьми, необхідно врахувати загальний багаторічний досвід організацій, які допомагають таким особам. На думку фахівців, описуючи ознаки особи, яка постраждала від торгівлі людьми, важко скласти чіткий і повний перелік ідентифікаційних ознак. Кожна людина має свій характер і темперамент, минулий досвід спілкування з іншими, життєві обставини, релігійні переконання, моральні цінності, сімейний стан, дружні стосунки тощо. Це багато в чому залежить від людини.

Жебрацтво та дитяча праця є звичним явищем у деяких домогосподарствах. Це може включати випадки, коли люди ромської національності використовують дітей для жебракування. Тому мало хто з таких дітей скаржаться на те, що не ходить до школи чи не граються з іншими дітьми. Знання та розуміння певних ознак і симптомів, які можуть допомогти ідентифікувати постраждалих осіб, включають чіткий алгоритм дій для проведення такої ідентифікації.

Існують суб'єктивні (непрямі) та об'єктивні (прямі) ознаки торгівлі людьми. Суб'єктивні ознаки стосуються характеристик людини, її стану. Критерії виявлення ознак торгівлі людьми наведено у додатку А.

До суб'єктивних ознак відносять [17]:

- 1) Зовнішній вигляд людини:

- вона втомлена;
- має неохайний вигляд;
- у неї порваний чи брудний одяг.

2) Ознаки фізичного стану людини:

- наявність синців чи слідів від насильницьких дій на тілі людини;
- наявність захворювань статевої системи;
- зловживання алкоголем, наркотичними речовинами;
- суттєві травми, котрі призвели до каліцтва.

3) Психологічні ознаки:

- замкнутість;
- закритість у спілкуванні;
- злість та ворожість;
- агресія та бажання помсти;
- відсутність віри у власні можливості;
- розчарування у суспільстві;
- відсутність родинних зв'язків;
- бажання покінчити життя самогубством;
- відсутність планів на життя.

4) Реакції в поведінці людини:

- часто починає плакати;
- уникає погляду;
- скутість;
- швидкі рухи руками чи іншими частинами тіла;
- демонстративна поведінка.

Справжні наслідки експлуатації легко побачити, і вони можуть статися швидко. Психічні розлади (посттравматичний стресовий розлад), що є наслідком хронічного психічного та фізичного жорстокого поводження, обмеження свободи пересування та обмеженого спілкування з близькими, коханими та зовнішнім світом під час експлуатації. На жаль, відомо чимало

випадків побиття та знущань над особами, що постраждали від торгівлі людьми.

Експлуататор, який завдає фізичної шкоди, прагне морально «зламати» людину до покори, щоб змусити робити те, що їй наказують. Змушуючи людей вживати алкогольні напої та наркотики, експлуататори роблять їх уразливими та залежними. Майже всі постраждалі страждають від розладів репродуктивної системи, оскільки сексуально експлуатовані жінки мають мало доступу до засобів контрацепції та консультацій гінеколога. Об'єктивні (прямі) докази базуються на порівнянні повідомлених інцидентів із трьома елементами торгівлі людьми: поведінкою, методами та метою. Його зміст та особливості визначені Законом України «Про протидію торгівлі людьми».

Крім того, важливо висвітлювати об'єктивні ознаки торгівлі людьми, наприклад, насильство. Це застосування (або погроза застосування) насильства як волевиявлення щодо іншого.

Фізичне насильство – заподіяння фізичної шкоди особі або ризик заподіяння такої шкоди. До насильства, яке не загрожує життю чи здоров'ю потерпілого чи його найближчих родичів, належать короточасне погіршення здоров'я, короточасна втрата працездатності та інші легкі тілесні ушкодження, що не призвели до вчинення насильницьких дій (наприклад, побиття). Побиття, кайдани або незаконне позбавлення волі, якщо такі дії не створюють загрози життю чи здоров'ю [11].

Психологічне насильство - безперервне або регулярне психологічне маніпулювання з боку експлуататорів. Емоційне насильство може бути вчинене через приниження, словесні образи, погрози. Така поведінка знижує здатність людини розмірковувати, оцінювати ситуацію, чинити опір і, зрештою, призводить до «поневолення».

Економічне насильство – особа, яка свідомо позбавляє іншу особу житла, їжі, одягу, іншого майна чи коштів, на які вона має законне право, що

може призвести до смерті або ушкодження фізичного чи психічного здоров'я.

У тематичній літературі з протидії торгівлі людьми наголошено - якщо хтось спостерігає будь-яку з цих ознак у людини (ймовірно постраждалої від торгівлі), слід негайно повідомити місцеву правоохоронну владу або організації, які працюють у цій сфері.

2.5.Результати опитування осіб, що ймовірно постраждали від торгівлі людьми

У повсякденній роботі різноманітні спеціалісти отримують інформацію про життя осіб, котрі ймовірно можуть постраждати чи постраждали від торгівлі людьми. Будь-яка інформація про трагічний досвід особи внаслідок торгівлі людьми дійде до спеціалістів в будь-який час і будь-яким способом. Однак для повного розуміння ситуації варто організувати спеціальний захід у формі опитування (інтерв'ю).

Якщо певна відповідальна особа не впевнена у своїх силах, але піклується про цю особу, доцільно проконсультуватися з психологом і зберігати повну конфіденційність (закритість інформації для інших учасників ситуації, батьків та родичів).

В ході організації опитування осіб, що ймовірно потрапили у ситуацію торгівлі, необхідно дотримуватися вибору:

- Місця і часу – так, кімнати для зустрічей повинні бути відведені лише для відвідувачів і постраждалих. За бажанням людини поруч може знаходитися близька особа або один із батьків. Загальна тривалість сеансу не повинна перевищувати 90 хвилин для дорослих і 50 хвилин для дітей.
- Інтерв'ю можна переривати на заплановані перерви або на прохання людини.

- Індивідуальний підхід з урахуванням ситуації постраждалих.
- Інтерв'юер повинен у будь-який момент перервати розмову, якщо виникне несподівана реакція (плач, крик, відмова відповідати на запитання).
- Встановлення контакту та створення позитивної атмосфери. Для забезпечення приємної та дружньої атмосфери слід враховувати гендерні аспекти. Щоб зняти напругу, потрібно поговорити про свої обов'язки, розповісти про можливість отримання допомоги, конфіденційність, умови співпраці.
- Використання принципів активного слухання. Той, хто здійснює опитування, повинен витратити 20% свого часу на те, щоб ставити відкриті та уточнюючі запитання, і 80% на те, щоб слухати свого співрозмовника. Слухаючи, зберігати зоровий контакт і підбадьорювати співрозмовника такими словами, як «так, так», «добре», «продовжуй, я слухаю». Ні в якому разі не можна людину відволікати або перебивати.
- Професійна етика з використанням рекомендацій і вказівок Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо етичних і безпечних інтерв'ю з жінками, які постраждали від торгівлі людьми [14].
- Навички та обов'язки інтерв'юера. Компетентність у процесі співбесіди полягає не лише в розумінні сутності проблеми і умінні задавати влучні запитання, але й у здатності оцінювати контекст без упереджень і стереотипів.

Закрите запитання – цей тип запитання найкраще використовувати на початку розмови. Наприклад: «Ти живеш з батьками?». В ході опитування потрібно задавати відкриті запитання, які починаються зі слів «Що?», «Чому?», «Як?», «Чи можете ви?». Наприклад: «Як пройшла ваша подорож?», «Як ви познайомилися з цією людиною?».

Варто бути обережними з запитаннями, які починаються зі слів «Чому?» - це може змусити людину виправдовуватися та почуватися некомфортно, що може негативно вплинути на подальшу розмову.

Уточнюючі запитання призначені для узагальнення інформації та внесення коректив. Запитання можуть бути як більш простими, так і більш складними, а ключові повинні бути погоджені працівником керівного рівня. Якщо співрозмовник втомився або напружений, інтерв'ю слід припинити. Інтерв'юери не повинні переривати відповіді, щоб обдумати те, що вони почули.

Державні установи, які працюють з постраждалими від торгівлі людьми, застосовують такі правила під час опитування осіб, що ймовірно потрапили у ситуацію торгівлі:

- на початку опитування особі слід сказати, що вона може закінчити інтерв'ю тоді, коли забажає;
- під час опитування обов'язкова присутність психолога;
- необхідно зробити попередження та запитати дозволу на запис розмови (відеозапис чи запис розмови на диктофон);
- опитування (інтерв'ю) можна проводити тільки вдень;
- розмова з людиною повинна вестися зрозумілою їй мовою;
- не дивитися прямо на людину більше 20% часу спілкування, щоб не налякати її;
- під час розмови варто пам'ятати про фізичні потреби людини та цікавитися, чи хоче вона їсти, пити чи відвідати туалет.

Запитання, які ставляться людям, мають бути чіткими, простими та зрозумілими. Травмованій особі може бути важко відповідати на поставлені запитання (можливо, через вік, стрес або пережиту травму). У таких випадках рекомендується використовувати методи проєкції або картографування. Вони дозволяють людині розслабитися за цікавим заняттям, а інтерв'юер може задавати запитання. За допомогою додаткових

запитань, наприклад, про виконаний малюнок, можна отримати необхідну інформацію.

Для того, аби зрозуміти основні причини та наслідки від торгівлі людьми, було проаналізовано та систематизовано готові статистичні дані на підставі досліджень Е. Мручковської, Н. Пахом'юка, О. Кочерги [18], які займалися вивченням протидії торгівлі людьми в Україні та світі. Нижче наведені приклади життєвих ситуацій, що пов'язані з виявлення потенційної жертви торгівлі людьми (з досвіду роботи громадських організацій, вивченого вказаними вище дослідниками).

«16-річна Юлія навчалася в коледжі на першому курсі. Вона – дитина, позбавлена опіки та піклування, проживала у гуртожитку. По завершенні першого курсу Юлія сама залишилася у гуртожитку, всі поїхали додому на канікули. Одного разу знайома запропонувала дівчині поїхати до іншого міста та доглядати за її дитиною на літній період. За роботу пообіцяла непогану плату, безкоштовне харчування та проживання. Погодившись на пропозицію, Юлія у супроводі своєї знайомої вирушила потягом до столиці.

У потязі Юлію повідомили, що вона буде надавати сексуальні послуги для водіїв-«далекобійників» на дорозі. За ніч Юлії доводилося обслуговувати до 7–10 клієнтів, грошей їй не платили, тільки купували одяг для «роботи» та абияку їжу. Одного разу, не витримавши, Юлія вдалася до втечі, але її знайшли та жорстоко побили. Відтоді Юлія боялася всього, особливо того, що наступного разу її вб'ють. Але один з клієнтів допоміг Юлії втекти» [18].

Відповідно до даної ситуації було визначено прямі та непрямі ознаки того, що особа є постраждалою від торгівлі людьми. Зокрема, до непрямих можна віднести:

- вік дівчини;
- стать дівчини;
- соціальний статус, який вона займає в суспільстві;

- психічний стан дівчини, оскільки вказано, що вона почала постійно чогось боятися, особливо того, що на її життя може хтось зазіхати.

На прямі ознаки того, що дівчина ймовірно є постраждалою від торгівлі, вказують:

- вербування і обман, адже в описі ситуації йдеться про те, що знайома запропонувала дівчині поїхати до іншого міста та доглядати за її дитиною на літній період;
- перевезення, адже дівчина у супроводі своєї знайомої вирушила потягом до столиці;
- примус до небажаних дій - дівчині повідомили, що вона буде надавати сексуальні послуги на дорозі;
- фізичне насильство, оскільки Юлія вдалася до втечі, але її знайшли та жорстоко побили;
- сексуальна експлуатація, так як дівчині доводилося обслуговувати до 10 клієнтів на добу.

Варто навести приклад ще однієї ситуації, де прослідковується реакція людини, що може вказувати на потрапляння у ситуацію торгівлі людьми: *«Ліні 15 років, вона проживала із матір'ю та своїм меншим братом. Батько дівчини помер. Матеріальне становище сім'ї було не з найкращих. Одного разу Ліна познайомилася з дівчиною, яка запропонувала поїхати на літо до іншого міста попрацювати офіціанткою в барі. Дівчина погодилася на пропозицію, а мати не була проти додаткового доходу для їх бідної сім'ї на час канікул. Через кілька днів вони вирушили на автомобілі, але, як виявилось, не до обіцяного міста, а до іншого. По приїзді дівчині пояснили, що вона буде працювати на вулиці за містом – надавати сексуальні послуги.*

Кожної ночі Ліну та інших дівчат, яких утримували на приватній квартирі, примушували обслуговувати до десятка клієнтів. Весь заробіток забирала сутенерка, мотивуючи це тим, що Ліна має розрахуватися за одяг, житло та харчування. Дівчина могла залишити собі тільки «чайові». Якщо

дівчата відмовлялися від роботи, їх жорстоко карали. Багато разів Ліну били, з неї знущалися. Незважаючи на численні погрози та побої, Ліна все одно думала про втечу. Допомога прийшла з боку водія, якому дівчина розповіла про свою ситуацію. Чоловік купив квиток на автобус до міста і організував втечу.

Дівчина повернулася додому. Мати зустріла її сварками, коли дізналась, що грошей немає. Сутєнерка їй постійно телефонувала та надсилала смс-повідомлення із погрозами вбити. Тривалий час Ліна перебувала в шоківому стані, нікуди не виходила, боялася, що її знайдуть. Вона постійно звинувачувала себе в тому, що сталося. Дівчина не хотіла ні з ким спілкуватися, їй було страшно, що люди дізнаються, що з нею було насправді.

Ліні не давали спокою нічні жахіття, в яких їй життю знову загрожувала небезпека. Часто траплялися ситуації, коли в інших людях вона впізнавала кривдників. Її не полишало відчуття, що за нею постійно стежать та переслідують. 1 вересня Ліна не прийшла до школи. Тільки через кілька днів вона повернулася на навчання, але це вже була зовсім інша Ліна, яку не впізнавали ані вчителі, ані однокласники» [18].

З даної ситуації дійшли висновку, що людина, котра потрапила у ситуацію торгівлі, доволі тривалий час не може вирішити, як їй вчинити далі, оскільки, з одного боку, якщо дівчина втече від кривдників, то після повернення додому її всі будуть засуджувати – тож вона не зможе жити звичним життям. З іншого ж боку, якщо б вона залишилася, то не відомо, чи залишилася б вона взагалі живою в тих умовах.

Також з цієї ситуації видно, що дівчина тривалий час перебуває у психологічній напрузі, емоційному виснаженні та депресії, тому їй необхідно звернутися до ряду спеціалістів для тривалої реабілітації та відновлення її психоемоційного стану.

Ще одним способом заманювання жінок у сферу торгівлі людьми є сурогатне материнство, за яке жінкам обіцяють заплатити великі кошти. Було підібрано таку ситуацію: *«У Рівненській області жінка у віці 27 років була завербована в грудні 2000 року на роботу домогосподарки в італійській сім'ї, з отриманням заробітної плати в розмірі тисячі доларів.*

Після першого місяця роботи хазяїн будинку почав схилити жінку до інтимних стосунків, пояснюючи це тим, що він та його жінка не можуть мати дітей. Коли жінка почала відмовлятися, її на кілька днів зачинили в кімнаті, їжу приносила хазяйка та постійно вмовляла жінку до статевих стосунків з її чоловіком, щоб народити їм дитину. Під приводом вийти до крамниці, жінка звернулася до поліції, і того ж дня подружжя затримали. У відділенні поліції українка дізналася, що італійська сім'я придбала її за 3 тисячі доларів США у чоловіка, який її завербував на роботу» [25].

У наведеному прикладі жінка потрапила у ситуацію торгівлі людьми, бо її примушували виконати роль сурогатної матері.

Тож проаналізовані описи випадків показують, що існує безліч схем заманювання людей різного віку та статі до ризикованих ситуацій, пов'язаних з торгівлею людьми.

2.6. Аналіз основних потреб та проблем постраждалих від торгівлі людьми

Хоча кожен випадок роботи з особами, постраждалими від торгівлі людьми, є унікальним, а їхні індивідуальні потреби безпосередньо залежать від віку, статі, виду, умов та тривалості експлуатації, гендерних особливостей, виділяють ряд загальних базових людських потреб.

На думку фахівців, особи, постраждалі від торгівлі людьми, потребують:

- відновлення фізичного здоров'я;

- розвитку та тренування нових соціальних навичок для збільшення своєї автономії;
- покращення психічного стану;
- зміцнення/відновлення сімейних та інших соціальних зв'язків;
- аналізу життєві ситуації, визначення основних проблем та шляхів їх вирішення для подолання складних життєвих ситуацій;
- складання плану, який би включав отримання інформації про свої права та можливі гарантії їх дотримання;
- відновлення та захисту громадянських прав;
- оформлення документів, отримання прописки/реєстрації місця проживання,
- тимчасового розміщення в безпечному місці;
- отримання освіти або навчання для працевлаштування , пошуку роботи.

Жінки, чоловіки та діти часто мають різний досвід, пов'язаний з торгівлею людьми, тому при роботі з ними важливо враховувати особливості їхніх потреб та інтересів.

Діти, які перебувають у ситуації торгівлі людьми, часто не отримують належної медичної допомоги. При огляді та діагностиці крім травм також діагностують шкірні захворювання, венеричні захворювання, захворювання шлунково-кишкового тракту, гепатит тощо. Дуже важливо, щоб діти відчували себе захищеними. Вони повинні мати дах і безпечне місце для проживання.

Такі діти можуть бути влаштовані у спеціалізовані державні заклади чи центри, створені громадськими організаціями. Статтею 17 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» визначено, що до закладів підтримки дітей, які постраждали від торгівлі людьми, належать центри соціально-психологічної реабілітації, будинки дитини, інтернатні установи та служби [1].

При роботі з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, необхідно враховувати їхню ситуацію. Зазвичай вони перебувають у таких станах:

- нестійкі емоційні стани - вони не можуть контролювати свої емоції;
- симптоми стресу (психічні захворювання, включаючи посттравматичний стресовий розлад);
- брак впевненості в собі («Чому це відбувається зі мною?»);
- агресія стосовно оточуючих;
- аутоагресія (намагання завдати собі шкоди);
- страх, тривога;
- безпорадність;
- стан шоку (дитина не може плакати, не може висловити свої почуття);
- розгубленість («Я не знаю, що робити, як діяти»);
- проблеми з пам'яттю (труднощі з пригадуванням минулих подій, труднощі з пригадуванням, коли й де сталася певна подія);
- сильне почуття провини («Це все – моя провинна»);
- психосоматичні розлади («мігруючі болі», розлад ШКТ, головні болі, болі в спині та животі, тремтіння, зокрема кінцівок).

Наголошено, що необхідно віднайти індивідуальні способи кращої та ефективнішої роботи з травмованими дітьми та визначити якомога чіткіше, яка первинна допомога потрібна у кожному конкретному випадку. Це можливо за умови розуміння, що саме відчуває дитина в цій ситуації, яким є її стан. Виявлено, що у багатьох випадках саме батьки, родичі чи родичі можуть бути причетними до ситуації торгівлі дітьми.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження питання протидії торгівлі людьми в Україні та світі було встановлено, що торгівля людьми становить серйозну соціальну загрозу для жінок, чоловіків і дітей, які втягнуті до жебрацтва, зазнають сексуальної експлуатації та інших протиправних дій, що принижують честь і гідність

особи. Торгівля людьми включає погрози, застосування сили або будь-яку іншу форму примусу, викрадення, шахрайство, обман, зловживання владою або вразливістю, підкуп, оплату, отримання або контроль особи за згодою іншої особи.

Бідність і відсутність економічних можливостей роблять людей вразливими до торгівлі людьми. Жінок та дітей називають особливо вразливими, якщо йдеться про їх примусове залучення до секс-індустрії. Але досліджено, що торгівля людьми не обмежується лише сексуальною експлуатацією. Все більш поширеною формою експлуатації визнають примусову вагітність, зокрема через штучне запліднення. Використання чоловіків і дітей у військових конфліктах і залучення дітей до злочинної діяльності теж стало серйозною проблемою останніх років.

Під час ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми необхідно враховувати гендерні аспекти. Умови, в яких перебувають люди, можуть бути надзвичайно руйнівними та інтимними, особливо коли йдеться про сексуальну експлуатацію. Більшість постраждалих від сексуальної експлуатації жінок страждають від розладів репродуктивної системи, оскільки вони частіше не мають доступу до засобів контрацепції та консультацій гінеколога.

Причин для торгівлі людьми багато: їх називають складними і взаємозалежними. Підґрунтям для торгівлі людьми вважають бідність, спокусу кращого життя за кордоном, слабкі соціально-економічні структури, безробіття, організовану злочинність, насильство щодо жінок і дітей, дискримінацію, державну корупцію, політику та багато інших чинників, у тому числі, нестабільність і збройні конфлікти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Протидія торгівлі людьми: *збірник нормативно-правових актів*. К., 2016. 196 с.
2. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми: *Посібник для журналістів*. К.: Купріянова, 2007. 157 с.
3. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: *Навч.метод. посіб.* заг. ред. К. Б. Левченко, О. А. Удалової. К.: Міленіум, 2005. 210 с.
4. Інформаційно-просвітницька робота з протидії торгівлі людьми: *Метод. рекомендації*. Н. Гусак, І. Романова. К.: КиєвоМогилянська академія, 2011. 159 с.
5. Ковальчук Л.Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми. К.: ІПВ НАПН України, 2009. 255 с.
6. Культура життєвого самовизначення: інтегративний курс для учнів загальноосв. навч. закладів: *Метод. посіб.*: І. Д. Зверева. К.: Златограф, 2004. 536 с.
7. Методичні рекомендації до проведення в загальноосвітніх навчальних закладах Уроку щодо попередження торгівлі людьми. Т. Бакка. К.: К.І.С., 2010. 52 с.
8. Методичні рекомендації щодо обміну інформацією та перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, між регіональними підрозділами Міністерства соціальної політики та Національної поліції України. К., 2015. 56 с.
9. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: *Метод. посіб.* для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 7 клас. Наук. кер. та ред. І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. К.: Основа, 2012. 188 с.
10. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: *Метод. посіб.* для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми. Наук. кер. та ред. І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. К.: Основа, 2012. 168 с.

11. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: Метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми. Наук. кер. та ред. І. Д. Зверєва та Ж. В. Петрочко. К.: Основа, 2012. 164 с.

12. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: Метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 10 клас. Наук. кер. та ред. І. Д. Зверєва та Ж. В. Петрочко. К.: Основа, 2012. 140 с.

13. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: Метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 11 клас. Наук. кер. та ред. І. Д. Зверєва та Ж. В. Петрочко. К.: Основа, 2012. 132 с.

14. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: Програма виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми. Наук. кер. та ред. І. Д. Зверєва та Ж. В. Петрочко. К.: Основа, 2012. 88 с.

15. Петрочко Ж.В. Дитина в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав: *Монографія*. Рівне: Видавець О. Зень, 2010. 368 с.

16. Програма підвищення кваліфікації службовців і спеціалістів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій, що задіяні у механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. І. Г. Дюміна, В. М. Касьяненко, О. В. Татаренкова. Донецьк. 98 с.

17. Протидія торгівлі дітьми та комерційній сексуальній експлуатації дітей: основні положення міжнародного та національного законодавства. Заг. ред. К. Б. Левченко. К., 2006. 48 с.

18. Протидія торгівлі людьми в Україні: навчально-методичний посібник до спецкурсу. Автори-упорядники: Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга; за заг. ред. К. Левківського та ін. К.: ВАІТЕ, 2017. 88 с.

19. Протидія торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. Н. Гусак та ін.; за ред. Т. Семигіна. К.: Києво-Могилянська академія, 2008. 166 с.

20. Прутченков А.С. Социально-психологический тренинг в школе. М.: Просвещение, 2001. 640 с.
21. Соціальна профілактика торгівлі людьми: *Навч.метод. посіб.* За ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна. К.: Агентство «Україна», 2007. 352 с.
22. Соціальна профілактика торгівлі людьми: *Навч.метод. посіб.* За ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. К.: Держсоцслужба, 2005. 344 с.
23. Соціальний аналіз основних чинників торгівлі людьми: реальна ситуація та шляхи запобігання: Зб. наук. пр. А. В. Алексєєва, Ю .М. Галустян, К.Б. Левченко та ін. К.: Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді, 2003. 91 с.
24. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: Навч.-метод. посіб. За ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушко. К.: Чальцев, 2008. 384 с.
25. Творимо разом світ, безпечний для дитини: Інформ.-метод. Матеріали. Автори-упоряд.: Т. І. Мирошниченко, О. В. Руда, О. М. Румак; наук. кер. та ред. І. Д. Зверєва. К., 2012. 268 с.
26. Теоретико-методичні основи протидії дитячій праці в Україні: Навч.-метод. посіб. За заг. ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. К.: Юрисконсульт, 2006. 334 с.
27. Топчій А. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми: *Посібник для журналістів.* К., 2007. 436 с.
28. Топчій А. Нелегальна трудова міграція та торгівля людьми. Висвітлення проблеми у ЗМІ. К., 2008. 399 с.
29. Фопель К. На пороге взрослой жизни: Психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Отделение от родителей. Любовь и дружба. Сексуальность. М.: Генезис, 2008. 208 с.
30. Цюман Т. П. Формування культури життєвого самовизначення старшокласників засобами освітнього тренінгу. К., 2008. 185 с.

31. Чернякова А. В. Партнерська взаємодія волонтерів вищого навчального закладу і громадських організацій у сфері протидії торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 92 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

«КРИТЕРІЇ (ІНДИКАТОРИ) ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ»

Ознаки форм злочину	Прояви	Тлумачення / коментарі
Вербування	а) вербування шляхом повного обману	У процесі вербування особі надають інформацію (обіцяють) щодо працевлаштування (навчання, іншого) у певній сфері на певних умовах оплати, перебування, а потім примушують займатися зовсім іншою діяльністю, без дотримання домовленостей щодо умов перебування та оплати праці (надання послуг).
	б) вербування шляхом часткового обману	Вербування включає випадки, коли домовленість із особою містить заздалегідь відому вербувальнику частково неправдиву інформацію щодо умов оплати праці, умов проживання тощо. Наприклад, під час вербування – пропозиції займатись певним видом діяльності (надавати послуги) на умовах певної оплати праці з відповідними умовами перебування, після переміщення та

		передачі / одержання – примушування до занять обіцяним видом діяльності (надання послуг) без оплати праці та без дотримання обіцяних умов перебування.
	в) примусове вербування	Така форма вербування охоплює собою такі випадки, коли особа не має змоги виявити свою волю або чинити опір (насильство, викрадення, загроза власному життю або безпеці близьких, шантаж тощо).
Переміщення	а) переміщення всередині країни (внутрішня торгівля людьми)	Переміщення з будь-якого місця постійного перебування до іншого в межах країни, де особа була завербована.
	б) переміщення, пов'язане з перетином кордону (транснаціональна торгівля людьми)	Може здійснюватися як у легальний, так і у незаконний спосіб (за підробленими чи викраденими документами, незаконний перетин кордону, контрабандне ввезення до іншої країни тощо).
Переховування	а) фізичне переховування	Розміщення особи у закритому приміщенні чи місцевості, повна заборона або обмеження її зовнішніх контактів, обмеження пересування, перевезення з місця на місце тощо.
	б) інші дії, що ускладнюють або унеможливають виявлення	Зміна зовнішності, медикаментозний вплив (в тому числі психотропний – алкоголь, наркотики) тощо.

	людини	
Передача/ одержання		Вчинення дій, пов'язаних із переходом контролю над людиною від однієї особи до іншої. Наприклад, вербувальник або перевізник передає людину особі, яка її експлуатуватиме.